

1. Сходження гомінінів

Рука Господня була на мені, і вивів мене Господь у дусі й поклав мене серед долини; долина ж та була повна костей. Обвів він мене навкруги них, і ось було їх дуже багато по долині, і всі вони були пресухі...

Єзекиїл 37:1-2

Розв'язати суперечності часто буває нелегко. У червні 2011 року перед судом за вбивство дворічної Кейлі Ентоні постала її мати, Кейсі Ентоні. Обвинувачення підтримувало версію, що Кейсі сама вбила дитину, на тому ґрунті, що жінка тримала її тіло в багажнику авто (до якого лише вона мала доступ) кілька днів у 32-градусну спеку. Було знайдено свідків, які показали, що відчували запах розкладу тіла з багажника машини й бачили личинок комах — таких самих, які кишать і множаться на трупах у спекотну погоду. Моторошні докази, ніде правди діти. Проте звучали вони переконливо. Якби судовий процес на цьому спинився, вердикт «винна» було б винесено напевне.

Але протилежна сторона також вибудовувала свою доказову базу. Певна річ, вони викликали своїх свідків, включно із судовим експертом, який заявив, що сморід, помічений людьми, ішов від забутого Кейсі в багажнику сміття, яке пролежало там більше тижня (ніхто не намагався виправдовувати її стандарти гігієни). До того ж інші експерти визнали, що личинки, знайдені в багажнику машини Кейсі, були не того виду і не в тій кількості, яка могла б свідчити про сховане в ньому мертве тіло. Зрештою, після довгих дебатів між експертами й адвокатами, присяжні ухвалили рішення на користь захисту. Дванадцяттеро людей сприйняли оповідь обвинувачуваної достатньо ймовірною, аби піддати обґрунтованому сумніву те, що сталося з Кейлі.

Проблема обґрунтованого сумніву, з якою стикаються певні колегії присяжних, є також поширеною в науці. Різниця ж у тому, що науковці, на відміну від правників, мають з обґрунтованого сумніву велику користь. Пов'язано це з тим, що пристаючи на позицію сумніву, вони ані спростовують, ані прославляють жодну з теорій. Натомість учені прагнуть оцінювати різні теорії, відкидаючи ті з них, які викликають забагато обґрунтованого сумніву, хай і тимчасового. Іншими словами, сумнів є інтелектуальним інструментом, що дозволяє науковцям зменшити кількість теорій, які варто розглядати.

Не дивно, що між експертами часом виникають суперечки. У дійсності згода між експертами трапляється рідше, ніж незгода. Будь-який науковий поступ зазвичай виникає як диспут щодо тлумачення фактів або протиставлення фактів теоретичним тезам. Наука не шукає «істинної» теорії. Її задача — знайти «найкращу» з теорій, намагаючись шлях до розуміння.

Значно більшою і складнішою задачею, ніж будь-яке розслідування вбивства, є пошук пояснення, звідки походять люди і їхня мова. Ця спроба вимагає уявити всю траєкторію розвитку — від початкового стану гомінінів до теперішнього становища людини — і це уявлення завжди буде сповнене суперечностей і незгод. Вирішального знання бракує навіть таким засадовим питанням, як мінливість у складності людського мислення впродовж історії еволюції нашого виду. Немає також єдиної думки щодо діапазону змін п'ятьох головних атрибутів — розуму, швидкості, розміру, статі й сили — серед сучасних людей.

То чому ж ці проблеми, дотичні до обмежень людських можливостей, пов'язані з розумінням еволюції виду? Причина в тому, що і фахівці, і прості люди не погоджуються, що саме означають нові факти, позаяк по-різному інтерпретують усі знахідки. Замість наївно чекати на примирення, краще сподіватися на зважування альтернативних думок. Більшість фахівців здатні визначити, коли одна гіпотеза затуляє обґрунтованим сумнівом іншу. Але ніхто не може наказати нікому, яку з гіпотез обирати, як не може передбачити, котру оберуть інші. Науковий вибір завжди мотивується інтелектуально, культурно і психологічно.

Складовою розуміння людського виду повинна стати оцінка, як люди змогли досягти більшого успіху в пізнанні, порівняно з іншими видами тварин. Люди є скрізь. Як таргани і щури, вони до всього адаптуються, швидко множаться і вправно пересуваються. Вони міцні й гнучкі. Вони кмітливі. Можуть триматися своєї території, бути денними, нічними й сутінковими істотами. Бувають добрими й підлими. На добре це чи на зле, люди стали володарями цієї планети. Якби динозаври досі були живі, люди вбивали б їх на мисливські трофеї або тримали б у зоопарках. Динозаври не зрівнялися б із «сапієнсами». Саме люди, а не вони, є хижакками, що стоять у кінці всіх харчових ланцюгів. Успіх людей багато в чому визначився тим, що, навіть маючи м'яку шкіру, позбавлені гострих кігтів і великої фізичної сили, вони здатні спілкуватися між собою. Завдяки мові люди можуть планувати, обмінюватися знаннями, навіть залишати досвід майбутнім поколінням. У цьому й корінь переваги людства над усіма іншими земними видами.

То чим же насправді є ця людська здібність? Що є мова? Неможливо говорити, як виникла певна характеристика, така як мова, не маючи бодай приблизного уявлення, чим ця характеристика є.

Мова є взаємодією значень (семантики), умов використання (прагматики), фізичних властивостей звукового інвентарю (фонетики), граматики (синтаксису або структури речень), фонології (структури звуків), морфології (будови слів), дискурсивних принципів організації спілкування, інформації та жестів. Мова — це гештальт: вона як ціле є більшою за суму своїх частин. Інакше кажучи, ціле в ній неможливо зрозуміти, просто дослідивши його компоненти.

Існують цілі спільноти лінгвістів, які прив'язують себе до конкретних мовних підрозділів. Є прагматики, аналітики спілкування, синтактики, морфологи, фонетисти й семантики. Ніхто з них не вивчає мову загалом — лише певну складову, якою вони професійно цікавляться. Синтактик для мови — як офтальмолог для організму. Обоє конче необхідні, але кожен (що можна зрозуміти) куштує тільки маленьку скибочку пирога.

Яким же має бути весь пиріг? Це — комунікаційна система. Саме на це вказують історичні та сучасні факти — на те, що кінцевою

метою всякої мови є створення спільноти, культури, суспільства. Будуються вони через оповіді та розмови, письмові й усні, з яких кожна допомагає встановлювати й виправдовувати спільні ціннісні пріоритети культур або окремих осіб. Мова, у дійсності, будує знаннєві структури, притаманні певній культурі (такі як визнані кольори, типи професій, що вважаються найбільш привабливими, медичні й математичні поняття, інші речі, відомі людям як членам суспільства). Мова також допомагає інтерпретувати суспільні ролі, такі як роль батька, начальника, підлеглого, лікаря, вчителя й учня, що їх визнає культура.

Грамматика — величезна підмога мові, а також мисленню. Та в найліпшому випадку вона є лише малою частиною мови, і її важливість варіюється від мови до мови. Є мови з примітивною граматиною, а є такі, де вона неймовірно складна.

Шлях, пройдений людиною по мовній стежці, був переходом від природних знаків до людських символів. Знаки й символи добре пояснюються через теорію «семіотики» в працях Чарльза Сандерза Пірса. Пірс був, мабуть, найяскравішим із філософів за всю історію Америки. Він зробив вагомий внесок у математику, природничі науки, мовознавство й філософію. Він був засновником двох окремих областей дослідження: семіотики (студій знаків) і прагматизму (унікального явища, притаманного виключно американській філософській школі). Попри свої блискучі здібності, Пірс за все життя не зміг знайти тривалого місця роботи через сварливу натуру, схильну до бунту проти суспільних звичаїв. Семіотика Пірса безпосередньо не торкалася еволюції мови. Проте саме вона виявилася ідеальною моделлю шаблів лінгвістичного розвитку.

Теорія Пірса непрямо передбачила перетворення знаків з природних (індексів) на ікони, відтак на створені людиною символи^{*}. Ця прогресія відображає поступове ускладнення типів знаків та сам еволюційний шлях мовних здібностей видів роду Ното. Знак є будь-яким парунням форми (слова, запаху, звуку, дорожнього

* Тут я дещо відступаю від Пірсової думки. Для Пірса індекси були складнішими за ікони як такі, що використовуються і тлумачаться людьми. Проте у використанні нелюдськими істотами та в еволюції, на мою думку, індекси існували ще до ікон.